

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 5, Sayı 2 (Haziran 2008)

Mak. #18, ss. 65-73

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

İbrahim Temo'nun Bilinmeyen Bir Eseri: *Usûl-i Mükâleme*

Sinan Uygur

Erzurum

ÖZET

İbrahim Temo, Osmanlı Devleti'nin kaderinde etkili olmuş bir simadır. İttihad-i Osmanî teşkilatını kuranlar arasında bulunan Temo, bu nedenle Romanya'ya giderek Dobruca'ya yerleşmiştir. Bu dönemde Müslüman azınlığın sorunlarına meşgul olmuştur. Aynı zamanda Türklerin Romenleri tanımaları, Romenlerin de Türkleri anlamaları için Öğretmen Gheorghe Popescu Ciocanel Efendi ile birlikte bir konuşma kılavuzu hazırlamıştır. Bu konuşma kılavuzu Türkiye'nin henüz Latin abecesine geçmediği bir dönemde Türkçenin Romen imlasiyle yazılmasının tecrübe edilmesi açısından önemlidir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İbrahim Temo, Üsûl-i Mükâleme, Türkçe, Romence, konuşma kılavuzu.

ABSTRACT

İbrahim Themo is a identity that he had influence on the Ottoman Porte. Themo that he stuate between those that founded the organization of the İttihad-i Osmanî gone to Romania and therefore he settled in Dobruca. He interested in the questions of the musulman minority at this period. At the same time, he prepared a book with Teacher Gheorghe Popescu Ciocanel to Turks know Romanians and Romanians understand Turks. This phrasebook is important to is experienced that Türkish written with Romanian orthography in the period that Turkey not passed Latin orthography.

KEY WORDS

İbrahim Themo, Usul-i Mukaleme, Turkish, Romanian, phrasebook.

1. Giriş

İbrahim Temo'nun asıl adı İbrahim Ethem'dir. Hekimliğin yanı sıra siyasetle uğraşmış ve asıl ününü bu alanda kazanmıştır. 1865 yılının Mart ayında Struga-Yugoslavya'da doğan Temo, ilköğrenimini burada, orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, 1887'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye girmiş ve 1889'da iki arkadaşıyla birlikte, Osmanlı Devletinin son yıllarının siyasetini belirleyen İttihat ve Terakki'nin çekirdeğini oluşturan İttihad-ı Osmanî isimli gizli bir örgüt kurmuştur. Bu örgüt nedeniyle takibe uğrayınca Bükreş'e giderek 15 Aralık 1897'de *Sada-yı Millet* adlı 15 günlük bir gazete çıkarmıştır (Edip 1992: 144). Osmanlı Hükûmetinin Romanya'ya baskısı neticesinde bu gazetenin 1 Mayıs 1898'de 9. sayısından sonra yayını durdurulmuştur. İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanlığı için faaliyetlerde bulunmuş; ancak muvaffak olamayınca, Dobruca'ya dönerek burada hekimliğe devam etmiştir. Babadağ'dan Mecidiye'ye getirilmesinde öncülük ettiği, Romanya Müslümanlarının hem imam hem öğretmen ihtiyacını karşılayan Müslüman Medresesinde de 'hıfz-ı sıhhat ve tababet-i avâm' dersleri vermiştir (Temo 1939: 288). Temo 1939'da Mecidiye'de vefat etmiş ve buradaki mezarlığa defnedilmiştir.

İbrahim Temo, daha ziyade hekimliği ve en önemlisi Osmanlı Devleti'nin siyasî hayatında oynamış olduğu rolüyle bilinen bir kişidir. Ancak o, bunlarla beraber Dobruca'da daha farklı işlerle de uğraşarak, milletine ve memleketine hizmet etmeyi kendine bir vazife telakki etmiştir (Horata 2003: 161) Temo, çeşitli dergilerde Dobruca'da yaşayan Müslümanların Romanya'da daha etkin ve başarılı olabilmeleri için yazılar kaleme almış (Aksu 2005: 21), Mecidiye Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde sosyal meselelerle de ilgilenerek eğitimin ve özellikle de dilin Müslüman azınlığın iki temel sorunu olduğunu görmüş ve bu meseleler üzerinde durmuştur. Türk-Romen dostluğu için uğraşan Temo, bölgede yaşayan Türklerin rahat ve huzurlu yaşamalarını sağlamaya çalışmıştır.

Temo'nun Dobruca'daki Müslüman öğretmenlerin bir kongreyle derlenip toparlanma çalışmalarına ön ayak olduğunu tarihî vesikalardan anlaşılmaktadır. Elbette o, bu çalışmasıyla bölgede Türkçenin ve Türk kültürünün devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır.

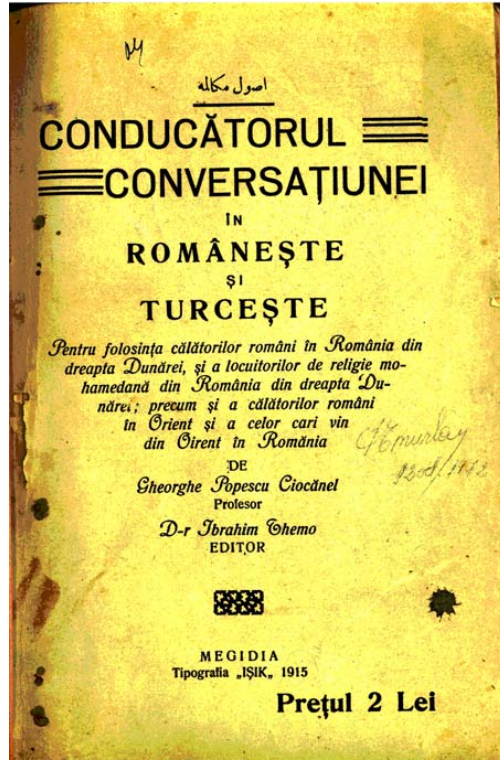
İbrahim Temo bir hareket adamı olarak yazı yazmayı hayatının parçası yapanlardandır. Her döneminde çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazan Temo, bunun yanı sıra anılarını çeşitli belgeler de ekleyerek *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Milliye Dair Hatıralarını* (Temo 1939) adıyla yayımlamıştır. Ayrıca *Atatürk'ü Niçin Severim?* (Temo 1937) isimli bir eseri mevcuttur. Bu iki kitap son yıllarda dilleri sadeleştirilerek Türkiye'de yeniden basılmıştır.

Bu çalışmalarının dışında iki kitabı daha olduğunu *Mektep ve Aile Mecmuası'*ndan (Ülgen ve Aksu 2003: 29-51) öğrenmekteyiz. Temo *Tababet-i Avâm Hıfz-ı Sıhhat* isimli

eserini Mecidiye Müslüman Medresesinde verdiği dersleri sırada kullandığı kendi ders notlarını bir araya getirerek oluşturduğunu belirtmektedir (Temo 1939: 287). Yine Mecidiye'de kurulan Işık Matbaası'nda basılan bu eser bölge Müslümanları için önemli bir kaynak olmuştur.

2. İbrahim Temo'nun Usul-i Mukâleme eseri

Temo'nun burada ele alınacak olan "Usûl-ı Mukâleme" (Temo ve Popescu Ciocanel 1915) adlı eseri ise tarafımızdan, Mecidiye'deki görevimiz sırasında Cemal Boşnak Beyefendiden elde edilmiştir.

Resim 1: Usûl-i Mukâleme'nin iç kapağı

Temo, eseri öğretmen Gheorghe Popescu Ciocanel ile birlikte hazırlayarak, 1915 yılında Mecidiye'deki Işık matbaasında bastırmıştır. *Mektep ve Aile* dergisindeki "Alınız okuyunuz istifade ediniz" başlığı altında "Mecidiye Medrese-i İslâmiyyesi muallimlerinden Doktor İbrahim Temo ile Ciocânel Popescu Efendilerin tertip ettikleri Türkçe-Romence mükâleme kitabı matbaamızda gayet nefis bir surette tab olunup neşrolundu. Romence lisanını öğrenmek arzusunda bulunan her Dobrucalı

Müslümana ve Türkçeyi bellemek isteyen her Hristiyan vatandaşımıza bu eser-i mühimi tavsiye ederiz. Fiyatı iki franktır. Tulça, Pazarcık ve Silistre müftüleri faziletli efendiler nezdinde bulunduğu gibi matbaamız vasıtasıyla yollanır. Sancak merkezleri kitapçılarında dahi bulunur. Ondan fazla almak arzu eden zevata yüzde yirmi tenzilat yapılır.” (Ülgen ve Aksu 2003: 51) ilânıyla halka sunulmuştur.

Orta boy, 127 sayfa olan eserin başında Fransızca, Romence ve Türkçe (*lisân-i Türkî*) birer önsöz yer almaktadır. Türkçe yazılmış “Dibâce”de eserin Doğu’ya giden Romanya vatandaşları ile Romanya’ya gelen Osmanlı tüccar ve seyyahlarına kolaylık sağlaması ve Romenlerle Türkler arasındaki dostluk ve dayanışmayı kuvvetlendirmesi maksadıyla hazırlandığı ifade edilmektedir. Ayrıca kitabın hazırlanışında herkesin faydalanması için edebî ve muğlak ifadelerden kaçınılarak basit kelime, fiil ve tabirlerin kullanıldığı dile getirilmiştir (Temo ve Popescu Ciocanel 1915:7-8).

Bu eseri bundan önceki yıllarda Türkçe’nin Latin abecesiyle yazılması gerektiği hususundaki taraftarlığını kuvvetlendirmektedir, Latin esaslı Türk alfabesinin kabulü sırasındaki tartışmalarda Temo’nun adı “Latinci”ye çıkmıştır (Yel 2002: 223). *Usûl-i Mükâleme*’nin hazırlanmasından çok önce Temo Paris’teyken hazırladığı kısa layihasında “Türk lisanı, hâli hazırdaki semitik hurufatı ile, hakkile ifadeye müsaid olmayıp, imlâda kelimelerin muhtelif ve mübelliğ tabirata meydan vererek, Türk edebiyatını suubete uğrattığı için ve Türk asarını Avrupalılara tanıtmak üzere, Latin hurufatının Türk lisanına müsaid şekillerinden bazılarının tebdili ile resmi olarak kabûlü”nün (Temo 1939: 287) gerektiği hususunu ortaya koymuştur. Anlaşıyor ki İbrahim Temo bu eserini yazmadan çok önceleri Türkçe’nin Latin esaslı bir abeceyle yazımının nasıl olacağını kafasında tasarlamaya başlamıştır. Ancak Temo’nun Romanya’da bulunması sebebiyle, eserindeki abece Romen abecesi etkisinde kalmıştır. Muhtemelen bunda Ciocanel Popescu Efendi’nin de tesiri olmuştur.

Temo’nun bu eseri yazmadaki bir diğer amacı da mezunları Dobruca bölgesinin eğitim ve din alanında etkili olan Mecidiye Medresesi’ndeki öğrencilerinin Romen abecesi özelinde Batı yazı sistemlerini tanımalarını sağlamaktır. Hatıratında dile getirdiği bu meselede Temo başarılı olmuş ve öğrencilerin Batı kültürünü tanımalarına hizmet etmiştir. Bu maksatla Temo’nun Medrese müfredatına Fransızca dersleri koydurduğu da bilinmektedir (Temo 1939: 185).

Dibâce’nin ardından Osmanlıca–Romence çeviriyazı abecesi tablo hâlinde yer almaktadır. Burada da Romenlere Osmanlı elifbası öğretilmesi yerine, Türkçe’nin Latin esaslı Romen abecesine göre Romen imlâsıyla nasıl yazılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Elbette her iki dilin birbirine denk düşmeyen sesleri mevcuttur ve bu sesler aşağıda da görüleceği üzere yeni harf terkipleriyle karşılanmaya çalışılmıştır.

Eserin en önemli özelliği, Romen imlâsıyla yazılmış Türkçe kısımlarda,

Osmanlıca'nın kalıplaşmış imlâsının kullanılmayarak, kelimenin söylendiği gibi yazılmaya çalışılmış olmasıdır. Böylece, son dönem Osmanlı Türkçesi'nin bir nevi söyleyiş sözlüğü ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan İbrahim Temo ve Gheorghe Popescu Ciocanel Efendi'nin hazırladığı konuşma kılavuzu, 1915'teki Dobruca aydın konuşmasının bir yansımasını oluşturduğu için, Türk dili tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ancak baskı hatalarıyla beraber kelimelerin yazımındaki tutarsızlıklar, yazarların dikkatsizliklerini ve üslup bütünlüğü oluşturamadıklarını göstermektedir. Bu yüzden bazı yazımların söyleyişi yansıtmadığı ortadadır.

Eser bundan sonra çeşitli konulara göre tasnif edilmiş 21 mükâlemenin (konuşma) bulunduğu asıl metin kısmıyla devam etmektedir. Aşağıdaki tabloda bunlar aslı imlalarıyla, Romen abecesiyle verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, Romenlere kolaylık olması açısından Osmanlı abecesiyle beraber Romen imlâsı ve abecesiyle Türkçenin yazılması, bir ilk olması nedeniyle önemlidir. Bugün Türkçe konuşup Romen imlâsını bilenlerin de Türkçeyi buna benzer bir imlâyla yazmaları, kitabın müelliflerinin bu konudaki başarısını göstermektedir. Fakat bunun bir ilk olması, belki kitabın yazımında acele edilmesi nedenleriyle pek çok yanlış da beraberinde getirmiştir. Hatta aynı sayfada alt alta iki satırda bile aynı kelimenin farklı imlâlarıyla yer alması bunun açık göstergesidir.

*Mektep ve Aile'*de Muallim O. B. (muhtemelen Osman Bektaş) isimli bir yazar, eseri görmeden bir eleştiri yazmıştır ki, İbrahim Temo'nun bu konuda uzman olmadığı, yani 'elifbâ okutmadığı'ni, Ciocanel Efendi'nin ise Şark lisanlarını yeterince bilmediği/bilemeyeceğini neden göstererek, abecenin mükemmel bir çalışma olamayacağı neticesine varmıştır (Ülgen ve Aksu 2003: 54-55). Eleştirinin isabetli olduğu abeceye bakıldığında anlaşılacaktır. Türkçe'yle Romence'nin birbirine denk düşmeyen sesleri vardır. Bu seslerin Romen abecesinin sınırlı yapısıyla karşılanmaya çalışılması başarısızlığı peşinen getirmiştir. Özellikle "ğ" ve "y" seslerinin yazımında bir düzensizlik göze çarpmaktadır. Bazı seslerin yazımındaki özellikler nedeniyle de "hiç" (hiç), "üç" (üç) gibi örneklerde de görüleceği üzere, hazırlanan abece yanlış okumalara sebebiyet vermektedir.

Konuşma kılavuzu olarak düşünüldüğünde eserin daha başarılı olduğu söylenebilir. Konulara göre tasnif edilmiş konuşma alıştırmaları, Türkçe konuşmak isteyenler için istedikleri konuyla ilgili bilgilere hemen ulaşip işlerini görebilmelerini sağlaması açısından bir kolaylık sağlamaktadır. Kitabın baş taraflarında konuların sonuna bir kısım eklenip kelimelerin Romence karşılıkları kelime türlerine göre tasnif edilerek verilmiştir. İleriki kısımlarda, söz dizimi düzeni, isim çekimi ve ek-fiille ilgili bilgiler de yer almıştır. Ancak fiil çekimine burada yer verilmemiş olması bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

O günden bugüne hazırlanmış Romence-Türkçe konuşma kılavuzları arasında yukarıda sayılan eksikliklerine rağmen Temo'nun eseri, dönemi ve imkânları göz önüne alındığında başarılı bir çalışmadır. Bu eser, bize 1915'te buradaki Türk azınlığın kendine olan güvenini, kültürel değerlerini koruma hususundaki gayretini göstermesi bakımından da aynı bir yere sahiptir.

*Usûl-i Mükâleme'*nin varlığıyla İbrahim Temo'nun karanlıkta kalan bir yüzü ortaya çıkmıştır. O sadece bir doktor değil, bir hareket adamı, aynı zamanda bir yazar ve düşünürdür. Bugün Temo'ya Dobruca'da sadece Arnavutlar sahip çıkıyorlar. Hâlbuki onun üretim dili Türkçedir ve onun çalışmaları, gayreti bütün Türkleri ilgilendirecek mahiyettedir.

Tablo 1: Asfî imlâsıyla *Usûl-i Mukâleme*'nin konu başlıkları

Bölüm	Konuşma Konusu	Dilbilgisi Konusu	Sayfa
BİRİNGİ MUKIALEME	Ibarati asliie Buluşmac	Esami	11-15
İkingi Mukialeme	GHITMEC İUZRE	Esami	15-17
Iuciungi mukialeme	Istemec ve teşekkiur etmec iciun	Esami	19-23
Deurtingi Mukialeme	Nefi ve tasdic haccânda	Sıfat	23-28
BEŞİNGİ MUKIALEME	Elfazi teagigiubiie	Sıfat	28-30
Altıngi mukialeme	Ihtimalat	Fiiller	31-34
İEDİNGİ MUKIALEME	Huzn ve nedamet haccânda	Fiiller	34-37
Sekizingi Mukialeme	Fasli zem	Sıfat ve İsâm	37-40
Docuzıngi mukialeme	Taazir	Sıfat Esami	41-43
Onungi mukialeme	Kizghınlıc ve hiddet	Fiiller	44-45
Onbiringi mukialeme	Mesruriet	Fiiller	46-48
Onikingi mukialeme	Mizacherat zâmnânda	Fiiller	48-51
On iuciungi mukialeme	Ieiup icimec	Zuruf haccânda Zarf-i mekian Zarf-i zeman	52-56
On deordıngi mukialeme	Havadis hacânda	Der beiani zuruf	57-62
On beşingı mukialeme	Ghelup ghitmec	Der beiani zuruf	62-65
On altıngi mukialeme	Sual ve gevab	Harfı gerr	66-71
On iedıngi mukialeme	İaş babinde	Hurufi atfic	72-75
On sekizingi mukialeme	Saat haccânda	-	75-76
On dokuzıngi mukialeme	Hava babinde	Fiili iane Hal	77-84
İrmingi mukialeme	Selamlaşmac ve istifsari hatir itmec iciun	-	84-85
İrmi biringi mukialeme	Ziaret Cahve altı iciun Açşam taaminden evvel Açşam taami Sofrada Ciai icimec üzre Bir kimsei sual hususunda İolını sormâc iciun Saat ve vacât Sabah vacfı Gheiinmec haccânda Tenezzuh Açşama dair İatmac Calcmac iuzre İstihmam iuzere İlchi bahar Cicecler İaz Son bahar (ghiuz) İarna Şehirde icamet Satun almac iciun Tesadiuf Bir locantada Hastaile hechim arasânda		85-127

Figura literilor				Numele literilor	Pronunțarea	Exemple	
Izolată	Inițiale	Mijlocii	Finale				
ط	ط	ط	ط	Tā	t	طاؤف طار ظاهر	tauc dar zahir
ظ	ظ	ظ	ظ	Zā	z	ظاهر	zahir
ع	ع	ع	ع	Ain	.	على	ali, lail
غ	غ	غ	غ	Gain	gh	غيرت	gairēt
ف	ف	ف	ف	Fe	f	فان	fāl
ق	ق	ق	ق	Caī	k k, cū gu, ch gu, ū, l	قش	caş kiin ghial
ك	ك	ك	ك	Kief	i	كش	un egher el, bal
ل	ل	ل	ل	Lam	l	لال	el, bal
م	م	م	م	Mim	m	موم	mum
ن	ن	ن	ن	Nun	n	نام	nam
و	و	و	و	Vav	v o u in oet ié	وار	var, cocī
ز	ز	ز	ز	Zal	z	ذوق	cuş
ر	ر	ر	ر	Re	r	رزق	ruç
ب	ب	ب	ب	Bē	b	بر	br
پ	پ	پ	پ	Pe	p	پول	pul
ت	ت	ت	ت	Te	t	ات	at
ث	ث	ث	ث	Se, te	s, ts	ثالث	salis, tsalits
ج	ج	ج	ج	Gim	j, ge	اجی	agi
چ	چ	چ	چ	Cim	ce	چول	ciul
ح	ح	ح	ح	H	h	حاق	hace
خ	خ	خ	خ	Kh	kh	خبر	cair derd etti
د	د	د	د	Dal	d	دردابتدی	zeve
ذ	ذ	ذ	ذ	Zal	z	ذوق	zeve
ر	ر	ر	ر	Re	r	رزق	rize
ز	ز	ز	ز	Ze	z	بز	biz
ج	ج	ج	ج	Je	j	جائز	jaj
س	س	س	س	Sin	s	سبز	siz
ش	ش	ش	ش	Şin	ş	شن	şen
ص	ص	ص	ص	Sat	s	صاری	sari
ض	ض	ض	ض	Dat	d	ضرب	darb
ظ	ظ	ظ	ظ	Dat	z	ضابط	zabit

Resim 2: Usûl-i Mukâleme' de kullanılan çeviriyazı abecesi

Kaynaklar

- AKSU, Ali (2005) Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1, Sivas.
- EDİP, Ömer (1992). Dobruca'da Türk-Tatar Basınının Tarihçesi, *Renkler 1992*, Kriterion Yayın evi, Bükreş.
- HORATA, Osman (2003) Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri, Der. Erhan TÜRBEDAR, *Balkan Türkleri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- TEMÖ, İbrahim - POPESCU CİOCANEL, Gheorghe (1915) Temo, *Usûl-i Mukâleme*, Işık Matbaası, Mecidiye.
- TEMÖ, İbrahim (1937) *Atatürk'ü Niçin Severim*, Mecidiye.
- TEMÖ, İbrahim (1939) *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vataniye ve İnkılab-ı Milliye Dair Hatıralarım*, Mecidiye.
- ÜLGEN, Erol - Ali AKSU (2003) *Mektep ve Aile Mecmuası (1915-1916)*, Köstence.
- YEL, Selma (2002) İttihat ve Terakki'nin Kurucularından İbrahim Temo'nun Atatürk ve İnkılapları Hakkındaki Düşünceleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 52, Cilt XVIII, Mart, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergilericik&>.

Sinan Uygur

Adnan Menderes Lisesi, Dadaşkent/Erzurum 25090

E-posta: turkoloji@yahoo.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 4 Mayıs 2008

Yayına kabul edildiği tarih: 30 Mayıs 2008

E-yayın tarihi: 15 Ağustos 2008

Çıktı sayfa sayısı: 9

Kaynak sayısı: 8